

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

— 0 —

Դեռ ինքզինքան ինքնապատկան չգտնաբերած, դեպքերը կը թուրին առաջնուց պատշաճել ախ բաղձանքին զոր Զարը հանդիսաւորապէս յայտնեց եւ որ ամբողջ զապաքան կիրթ աշխարհին բաղձանքն է : Անգլո-ֆրանսական պայմանագրութիւնէն, Ֆրանսոսական պայմանագրութիւնէն, անգլո-ամերիկեան մերձեցումէն յետոյ, ինչպէս կ'իմանանք որ ամենէն գոյուարին, ամենէն կենսոտ խնդիրը, բուն մեծ պատերազմին շարժառիթը դառնալու սպառնացող վէճը, անգլո-ռուս վէճը, սկսեալ է համաձայնութեան ձեւով լուծուիլ : Զարին առաջարկութեան հասկնալով որ Ռուսիա որոշած է պատերազմ չընել առ այժմ, Անգլիա օգտուեցաւ այդ առիթէն եւ ուղեց ամբողջ խնդիրները լուծել, խաղաղութեան մէջ, բանակաւ թիւննելով : ճարտար վարժունք մըն էր առ, եւ Սուլպերիի գէմըր շատ մեծածախ կ'իջեւանայ ինչպէս : Եւրոպայի իր առջ գործը մայր ինչ լորտ Բիւրոյրիի հարցումին պատասխանելով : «Այս (անգլո-ռուս) կարգադրութիւնը զխաղաղութեան երկաթուղիներու մասին է Զինատանին մեր գործունէութեան զաշտին մէջ : Անգլիան յանձն էր առնել չձեռնարկել, եւ Անգլիան իր կամ ուրիշ ազգէ անձեք չքաջալելել որ ձեռնարկէ, ու եւ երկաթուղիի գիծ հաստատելու Մեծ-Պարսկէն ինչպիսայն կողմը : Ռուսիան ալ միեւնոյն պայմանը է ընդդէմ Նեմիկ-Յէ-Քիւնիկի հովտին համար : Անկող զատ, Նիւթ-Պարսկի գիծն Նիկոմաք մանրամասնութեան մէջ քանի համաձայնութիւններ կան որոնք բազմաթիւ վիճաբանութեանց առարկայ եղան : Ուժեղացաւ կը փափաքէի որ այս կարգադրութեան մասնաւոր պայմանագրութիւններուն ծայրայեղ կարեւորութիւն մը տալու ձեւը յառնել : քայքայականաբար մեծ կարեւորութիւն է ընծայեմ այս կարգադրութեան ստորագրութիւն, ուրովնետն առիթաւ երկու կարավաղութեանց միջեւ : քարի զգացումներու նշան մը կը թուի ինծի, եւ առի մեծապէս չանկանէ, ինչ որ առաւել եւս բաղձալի է, այն է որ այս քարի զգացումները կարեւորան քիչ քիչ մեծնալ Անգլիոյ եւ Ռուսիայի միջեւ : Այս կարգադրութիւնն այն արեւելք պիտի որոնեայ որ աշխարհի այդ հետաւոր մասին մէջ կառավարութեանց միջեւ բաղձում մը կարելիութիւնը պիտի արգիւծէ : Ապագայ համաձայնութեան գրաւական մըն է ուրեմն երկայն ժամանակամիջոց մը համար : Եւ հաւատաւ ունիմ թէ այս կարգադրութիւնը պիտի առաջնորդէ ուրիշ նիւթերու վրայ ուրիշ կարգադրութեանց :»

Եւրոպական մամուլը, կը զրէ թան աչ հատուածը մեկնելով, այս կարգադրութիւնէն յետոյ կը սկսի ըմբռնել երկաթուղիներու դե-

րը Զինատանի մէջ կամ, աւելի ճիշդ է ըսել, քարի նոր երկրներուն մէջ : Մենք միշտ կրկնած ենք թէ՛ նոր երկրներու մէջ, երկաթուղիներ աշխարհակալութեան ճշմարիտ գործիքն է : Պետութիւն մը երբ ձեռք ձրգէ երկաթուղուց զժիւ որ նորոնումը եւ զայն պաշտպանելու իրաւունքը, կարելի է ըսել թէ գրաւած է այդ երկիրը աւելի լաւ քան թէ պահպանալով մը :»

Ապագան պիտի բռնէ թէ որոնք են այն «միւս խնդիրները» որոնց ճշմոտիլը կը յուսայ Սուլպերի խաղաղական միջոցներով : Երանի թէ, կը զրէր Նուպար փաշան իր Յուլազորութեանց վերջաբանին մէջ որ գեղեցիկ էլ մըն է, Արեւելեան խնդիրը լուծուել, ոչ թէ պատերազմով, ալ երկաթուղիներով, այսինքն զապաքանութեան տիրապետութեանը Նուպար երկաթուղիներուն նշանակութիւնը խորապէս հասկնալէ եւ : Լորտ Սուլպերի պիտի յայտը՛ Ռուսիոյ հետ համաձայնութիւն մը ձեւացնել որպէսզի երկաթուղիներ Ասիական Տաճկաստանն ալ կտրէ ամէն ուղղութեամբ եւ բարբարոսութիւնը սպաննէ նոյն :

Ապագայում ապագային, որ չի կնար հետաւոր ըլլալ, այս վարկեանիւ եւրոպական պետութեանց ճշմոտնները կը շարունակեն մըրքիլ Տաճկաստանի մէջ, Իբրանիան վերջապէս ունեցաւ շաշտար - Փաշայի նաւահանգիստը : Ռուսիա, Ռուսիոյ պատերազմական տուգանքին տարեկան վճարումը ամբարանական նկատելով, կ'ուզէ հնչել իր յալելի տուրքերու ցանկումն ալ Պանք-Օթմաններն ինքարկել եւ այդ միջոցով իր առնիքը տարեկան աւելի ստուար վճարելու ներքին ընդունել : Կը կարծուի թէ Գոնիայի, Շալէպի, Ատանայի, Սվազի, Գաթթիմուրի եւ Պոտոսայի վիլայէթները պիտի ենթարկուին Պանք-Օթմաններ : Նոյն ստեն, Ռուսիա Երուսաղէմը ռուսացնելու ծրագիրը կամայ կամայ առաջ կը տանի : Անարդիւն կը սկսի : Հոն ռուսաց պատերազմը մը (սպաննելով ռուս պարսիարքին) ընտրել տալ յայտնեցաւ, հակառակ Պոլսոյ տիեզերական յոյն պարտաւարներ ընդգծութեանը : Եւ այս տարի Զատիկին 8000 ռուս ուխտաւորներ կային Երուսաղէմ : Թիրոյով ռուս ծովակալին հետ որոնէր կ'ընկերայնային 20 սպայ եւ 309 նաւազ : Թաւառ ինչ զիջը պիտի բռնէ այս երեւոյթի նազիւ :

Այս խնդիրները չեն որ իրենց վերջնական լուծումը պիտի ունենան Լա Հէի Դեպագանա-ժողովին մէջ որ ահա մօտեցաւ : Պաշտօնական յայտարարութեան առաջուց թէ պետութեանց ներքին խնդիրներով չպիտի զբաղուի, ոչ ալ միջազգային խնդիրներով որոնք զայնազորով արգէն լուծում են (*) : Դեպագանաժողովը պիտի վիճի սպառազնութեանց անումը զազդեցնե-

(*) վերջին պահում «Միւսութեան» մէջ կը կարեւորը «Մասնաւոր ընկերակցութեան» առաջարկութիւնները

լու եւ միջազգային իրաւարարութեան մշտական յանձնախումբ մը հաստատուելու զլիարժեք խնդրոյն վրայ ։ Այս ծրագրին առաջին մասը յաջողութեան հաւանականութիւններ չի գուցըններ, զի եւրոպայի մէջ շատ կան մտածողներ թէ նոյն իսկ որպէսզի եւրոպական խաղաղութիւնը անվերջով մնայ, սպառազինութիւնը ներք պէտք է չարունակուին. իսկ Գերմանիա Դեսպանատն զօղվին կը զրկէ, իր քաղաքական եւ զինուորական ներկայացուցիչներուն հետ, երկու դասախօս, Սթենլի եւ Ջորն, որոնք խաղաղութիւնը մարդկութեան համար վնասակար էր նկատեն եւ պատերազմի գաղափարին ցերմ պաշտպաններ են. կը տեսնուի որ իսկէի Դեսպանատնողովն զիսանազնութեան վէճէ աւելի բարձր նկարարիք մը պիտի ունենար, բարոյական նշանակութիւն մը պիտի առնէ։ Բայց զեռ ոչ որ գիտէ թէ ինչ գրական ելք պիտի ունենայ Դեսպանատնողովն կարելի չէ բռն թէ միայն պղատոնական վիճարանութիւն մը պիտի ըլլայ ան ։ Գիտահայրական շրջակայներու հետ մօտէն յարաբերութիւն ունեցող անձ մը կ'ըսէր ինծի այս օրերս. «Այդ Դեսպանատնողովն մէջ ամեն տեսակ անակնկալներ կ'ընան պատահիլ. Ժողովը պիտի տեսէ ինչպէս չաւարտի, թերեւս աւելի, եւ որքան ալ որդուած ըլլայ տեսակ մը տակաւ կամ հրատապ խնդիրներով, ինչպէս՝ օրինակի համար հայկական խնդիր, չգրադի, անկարելի չէ որ, որ ո եւ է տէրութեան մէկ ներկայացուցիչը, իր կառավարութեան հրահանգովը, այցապի խնդիր մը յուզէ, (եթէ ոչ պաշտպան, գոնէ մտերմական խորհրդակցութեանց մէջ,) իբր միջազգային խնդիր մը, եւ իբր պատեհազմ պատճառ դառնալ կ'ըցող խնդիր մը »։ Մեր ամբողջ ջանքը պէտք էր կեցողոնամար եւրոպայի եւ Ամերիկայի ժողովներուն հանրապի կարծիքը բորբոքելու ի նպաստ մեր խնդրոյն, որպէսզի կառավարութիւնները, հանրապի կարծիքն ազդուած, մղուէին մեր խնդիրը Դեսպանատնողովն մէջ յիշելու. չորս ամիս առաջ, ղեկնուներին, կը չեղտէի այն պարտքը զոր ունին եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ հայ ժողովները ներկայացնող անձերը ։ Կարծեմ թէ ո եւ է հայ մը իբր պատգամաւոր՝ ձեռքը յիշատակագիր մը բռնած՝ իսկէ երթալով, կրնայ Դեսպանատնողովն ներկայացնել հայական խնդիրը, մանկական ընդհանրաբութիւն մըն է ։ Եւրոպական հայ գաղթականութիւնները բարոյական պարտք մը կանալով կ'ըլլան իւրաքանչիւր խնդրաբար մը զրկելով Դեսպանատնողովն, ինչպէս պիտի բռնի ամէն երկրէ ամէն տեսակ խմբակներ, կ'ըմբռնուէի իսկ որ հայ անհասանել երթան իսկէ խաղաղասիրական ազգային ազատ մի-

թինկներու մասնակցելու, կամ անոնց գուարաւոր զիսանազններուն հետ տեսակցուելու ներք յանալ ջանալու ։ Բայց այն ամէնք որ մէկ կերպով կրնան նպատակը որ մեր խնդիրը ձամաժողովին օրակարգին մէջ մտնէ ։ Դրական դործը, անհրաժեշտ գործը որ կայ կատարելու, աշխատին է որ Եւրոպայի կառավարութիւններէն մին, իր երկրին հանրային կարծիքէն մղուած, որոշէ իր պատգամաւորներուն յանձնարարել որպէսզի մեր խնդիրը ներկայացնեն Դեսպանատնողովն ։ Շատ գոհ եւ զայ տեսնելով որ Ամերիկայի Հայերը զգացեր են ազգ պէտքը եւ կատարել են զիսուններ Միացեալ Նահանգներու հարազատին մօտ, թէ եւ շատ տօգրին, շատ տարտամ ու անբաւական կերպով կազմակերպած են զիսուններ (ինչպէս կը հասկցուի Շարմուշի մէջ ջրատարակուած նիւն-կորիթի թղթակցին յօդածէն) որունը միջակարգիքը մը տուեալ են, հետեւեցնելով նախազան մեր ժողովական չոր պատասխանին ։ Ուրախ պիտի ըլլայ որ մեր Լոնտոնի ազգակիցները նոյն բանը կատարած ըլլային անգլիական չոր-ջանակներուն մէջ, ուր հողը այնքան պատարատ է արդէն, մինչ պատեղէն զիսցիցիք Պ. Սթէյնի, որուն հայաբնական զգացումներուն անձնապէս տեղեկանալու առիթն ունեցած էինք, եւ խնդրեցինք որ ինքը իր ազգացութիւնը իսպառ դնէ մեր դատին ։ Եւ ըրինք մասնադատական ինչ որ կարելի էր՝ Փրանսայի պաշտօնական շրջանակներուն ուշադրութիւնը մեր խնդրոյն վրայ դարձնելու համար իմ խնդրանքով, Փրանսո-հայկական ընկերութիւնը, որուն կազմուելուն սկզբնապատճառ եղան երկու տարի առաջ Պ. Պ. Մոնիէ, Մառիէյն, Գիյոն, Զ. Կամիլին, Զ. Կալէնի, եւ այս տաղերը գրողը եւ որ այժմ իր անգամներուն մէջ կը հաշուէ Պ. Պ. Լափի, Տրեյի Գոշէ, Անաթոլ-Լըռուա - Պոլիս, Փրանս, Բիւ, Պառնոս Անի-նի, կոմս Վանսալ, Վիոլէ, Ժիոն, Պէռու, Ժան Ռէվիլ, եւն, գումարուեցաւ Լափիս ունեն եւ որոշեց զիսուն մը ընել Փրանսական կառավարութեան եւ զրկել մանրամասնալ ու բողոքաւոր յիշատակագիր մը Դեսպանատնողովն, եւ նոյն տոնն, հանրային կարծիքը բորբոքելու համար, հրապարակախօսութեանց շարք մը սկսիլ իսկոյն եւ կարող մը յօդուածներ տալ լրագրիներուն հայ ժողովուրդին արդի կացութեանը վրայ ։ Այս որոշումները սկսան արդէն զործադրուիլ ։

Ոչ անկապակցութիւն ունինք թէ այս բոլոր ջանքերը պիտիանալին լիակատար յաջողութեան մը. բայց կը կարծենք թէ ըրած ենք Փրանսայի մէջ ինչ որ կարելի էր, ամեն նէն ուրջ եւ կարեւոր ուժերուն միջոցով, որպէսզի իսկէի Դեսպանատնողովն մէջ մեր պատին ներկայացման հաւանականութիւնները բազմապատկուին ։

Ա. Չ.

Le Gérant : GEORGES WALINE.

Paris. — Imp. V^o ALBOUY, 75, avenue d'Italie.